

כדמות ירח בערב ראש חדש שאינו נראה לעין מחמת דקותו. (ומפני לחץ החרוץ והמשקל הוצרך הפייטן לדחות תיבת "היום" למטה). ופשוט. ומכל מקום להרבות בסימני שאלה וקריאה ומרכאות וכו' אינו מן הראוי, שמיעוטן יפה ורובן קשה, וכפרט במאמרים תורניים. (במאמרי זה הרשיתי לעצמי להרבות קצת בסימנים הנ"ל כיון שמיועד לקהל רחב של קוראים, וסליחתם אבקש).

(י) הכלל העשירי לסכם את הדברים בסוף המאמר ולכתוב הכלל העולה, וא"ץ לעשות כן בסוף כל דיבור (כדרך שו"ת צמח צדק ליבואוויטש) אלא בסוף המאמר כולו, שיועיל לקורא לזכור עיקרי הדברים, ויועיל גם לכותב שלא ישכח שום פרט בעוד הענינים רעננים בזכרונו. ושמעתי ממר אבא זצ"ל ששמע מרבו מוהרח"ך זצ"ל שבכוונה לא רצה לכתוב הכלל העולה בסופי תשובותיו, שלא יבואו אנשים פשוטים לסמוך עליו להלכה, כי היה מיראי הוראה מאד, רק המעיין ומסכים על אמיתתן של דברים יסמוך על עיונו ויפסוק. אולם בזמננו שרבו קצרנים ופסקנים לצבור, נכון מאד שהת"ח האמיתיים לא יחבאו אל הכלים, ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

(יא) הכלל האחד עשר לחזור על הדברים לאחר הכתיבה, לפני שישלח את המכתב או יפרסם הדברים בדפוס (ואפילו לפני שיסגור את הפנקס של חידושי תורה שלו), כי פעמים רבות אדם כותב לפום ריהטא ובלי עיון, ובחזרה יתגלו שגגותיו. והרמב"ם במאמר קידוש השם כתב כי "מה שיחוק האדם ויכתבהו על ספר, ראוי לו שיחזרהו אלף פעמים אילו יתכן זה", וקרא על מי ששלח אגרת בטופס ראשון והפיץ אותה בצבור "שלח חשך ויחשיך". וכיום נתפרסמו קטעים רבים מס' היד החזקה מכי"ק רבינו הגדול הרמב"ם, ורואים כמה מחיקות ותיקונים עשה בדבריו לפני שימסרם לצבור. וכן בפירוש המשנה יש מקומות שעשה בדבריו ארבע מהדורות (!). נאה דורש ונאה מקיים

(יב) הכלל השנים עשר ללמד כתיבה בימי הנעורים כשהשכל עדיין שקט ומוכן לקלוט וללמוד. ולא לזלזל בחידושים ודיבורים קלים, ואפילו הערה קטנה בגמרא הרב ימריץ את תלמידו לאמר "שאלה יפה שאלת, תביא פנקס ואכתבנה לך". כי במשך הזמן מגדיים יעשו תישים. וכך נהגו חכמי ספרד כמו שראינו למעלה בבניו של ר"ש הנגיד, והרמב"ן חיבר את ס' המלחמות בגיל ט"ז שנה, והר"ז חיבר ס' המאור בגיל י"ט שנה. ומתוך לשונם אתה מכיר שהיו רגילים במלאכה זו (מלאכת הכתיבה) משחר נעוריהם. מה שאין כן אם נחכה לכל בחור עד שיגדל בתורה ויוכל לעשות "חבורות" ומערכות, הוא לא ידע איך לסדר את הדברים ובמה להתחיל ובמה לסיים, מאחר שלא התחיל מן הקל אל הכבד, ותופס הקסת לא יעמוד. ויש כאלה שכותבים לפי עומק חכמתם והם מרגישים שלא פירשו כל הצורך, כגון הגאון מהר"ם שיף ז"ל שכותב "ואין לומר" בתוך "ואין לומר" כמה פעמים, עד שילאה הקורא להבין תנא אהיכא קאי, אם בדחיה או בהוכחה או בקושיא או בתירוץ. וכן מרגישים זה אצל הגאון עמוד ההוראה בעל פרי מגדים, שלשונו קשה מאד וצריכה לפירושים. אבל כשיתרגל הילד מילדותו לכתוב דיבורים קלים ופשוטים, יעלה לאט לאט מן הקל אל הכבד ויכתוב דיבורים ארוכים ומורכבים ומסובכים בשפה קלה ומובנה, חן הוצק בשפתותיו. וצא וראה כמה דיבורים קצרים כותבים רבותינו בעלי התוס' ולא זלזלו בהם מחמת קלותם, ולא עוד אלא שהמחדש "חבורה", השומעים יסלחו לו מפני "בנייני הפאר" שבונה, שלא יהרסו אותם על נקלה ויעלב, והמקלקל, בחבורה פטור, אבל דיבור קצר קושיא או תירוץ, השומעים ידונו לגופו של ענין וממילא רווחא שמעתא. וממש יתרון החכם מן הכסיל הוא במלאכת הכתיבה, כמו שמותר האדם מן הבהמה בכח הדיבור (ורמזו בר"ת ומותר האדם מן הבהמה אי"ן, אמירה ידיעה נשמה).

והגאון העצום ר' זלמן מוילנא תלמיד הגר"א, שהיה כל התלמוד והרמב"ם והטור וב"י במוחו כמונחים בקופסא, והיה בעל זכרון מדהים ומוח פורה שהפליא את רבותיו, אין לנו ממנו כמעט שום דבר בכתב, ועמו תמות חכמה, מלבד כמה הערות מעטות שנדפסו בשמו בס' תולדות אדם, וגם הן חלק גדול מהם לקוחים מספרים אחרים או שנתפרסמו בעולם התורה בשם אחרים, ואביא כאן כמה הערות שרשמתי בגליון הספר תולדות אדם (דפוס צילום א"י תשל"ב).

ח"א פ"ב (די"א ע"א) הפירוש בפסוק וישא לו יהודע נשים שנים, מקורו בברכ"י אה"ע (סימן ל"א סק"ז) בשם הגאון מהר"א יצחקי ז"ל. ומהר"ץ חיות ביבמות (נט). ייחס פירוש זה למהר"ז מוילנא בטעות, מפני שהובא בס' תולדות אדם.

שם ספ"ד (די"ט ע"א) אח"כ מצאתי בספר מ"ס. נ"ב מטפחת ספרים להיעב"ץ (פ"ט אות צ').

ספ"ה (דכ"א ע"א) מקור דברי הרמב"ם שהמתכבד בקלון חבירו וכו' בירושלמי חגיגה ובבב"ר. נ"ב קדמו בזה הפר"ח בס' מים חיים.

ספ"ו (דכ"ו ע"ב) ואם בעסקי עוה"ז כל משכיל בוחר לנפשו דרך היותר בטוח וכו'. נ"ב הוא לשון הר"ן בשו"ת הריב"ש סימן ש"ץ והובא בב"י א"ח (סימן תר"ץ).

פ"ז (דכ"ח ע"ב) פתשגן המשל לאמת יולד בן ויאמר לההמון וכו'. נ"ב הועתק מס' לישראל תהלה לרמח"ל זצ"ל.

פ"ח (דל"א ע"א) והנה רבים המתחכמים המה ראו זה המאמר כן תמהו וכו'. נ"ב עיין בספר הברית ח"א (מאמר ט"ז פרק ג').

ספ"ח (דל"ג ע"ב) כל אחד אומר אני הרואה בספר הזוהר ולי נפתחו שערי הקבלה הרבה יש לדבר מזה אבל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו'. נ"ב לשון הנוב"י קמא (חיר"ד סי' צ"ג) בשינויים.

פ"ט (דל"ז ע"א) הסימנים בשם רבי זלמן גודו אילנא דוכב שפתי ישנים, הם ממהר"ם שיף בשם בחיי. ע' בדרושים נחמדים שבסוף ספרו (ונדפסו בסוף מסכת חולין ווילנא אחרי חי' מהר"ם שיף, די"ג ע"א).

פי"ב (דמ"ז ע"א) ואיך לא יבוש מי ששנה ולמד אם ישאלנו בסידור תפלה וכו', נ"ב לשון הרב חות יאיר בהשמטות לסי' קכ"ד ע"ש.

שם (סע' ב) צוואה אחת שצוה חכם גדול את בניו וכו'. נ"ב הגאון בעל דבר שמואל (אבוהב) בהקדמה בקונטרס משמרת הקדש ע"ש.

שם הנח לאלו בעלי הגימטריאות ובעלי הנוטריקון וראשי התיבות ויעשו בהם כרצונם וכו' עד, שמעורבים בחרצנים וזגים ושמרים". נ"ב לשון הישר"ר מקנדיא בספר אילים שלו דפוס ישן עמוד ס"ג.

פי"ג (ד"ן ע"ב) התואר להרמב"ם "הזוקף כפי האפשר את כפיפתנו" לקוח ממאור עינים לר' עזריה מן האדומים (ראיתו לפי שעה), וגם הרעיון שדברי הזוהר בעון שז"ל הם דרך הפלגה לאיים וכו' כ"כ במאור עינים מהדורא קמא, והובא במ"ע הנדפס מחדש בהקדמת המו"ל עמוד 5.

פי"ד (דנ"ב ע"ב) והנה חכם אחד מבני עמינו אשר בפועל היה ירא ה' כאשר העיד עליו החכם יעב"ץ וכו' וכבר גדול בדורו צעק עליו וכו'. נ"ב הכוונה לר"ע מן האדומים, ע' במטפחת ספרים דל"ג ע"ב (הובא בכתבי ר' מתתיה שטראשון סוף עמוד קע"ב בהערה), והגדול שצעק עליו הוא הגאון מהר"ל מפראג בבאר הגולה כידוע.

סוף פי"ד (דנ"ו ע"א) מה שפירש נצחוני בני מלשון נצחיות, כמדומה שראיתי כן בס' ערוגת הבושם דקדוק לר' שמואל ארקולטי ז"ל (וכעת אמ"א), ועיין מהר"ץ חיות ב"מ (נט). וכיו"ב כתב מהרש"א בח"א (פסחים קיז). לפרש ניצוח מלשון נצח. ע"ש.

ריש פט"ז (דנ"ח ע"א) למען דעת כל עמי הארץ וכו'. לקוח מס' מאור עינים פנ"ה (כתבי ר"מ שטראשון עמוד ק"ע בהערה).

ח"ב פ"א (דף ה' ע' ב) מה שהביא ראיה מקרא דמשלי עושה כלם ה', קדמו יד מלאכי סי' של"ו.

בהשמטות מח"א (דף כ"ד ע"ב) מה שהביא ראיה מהירושלמי דסוכה על פסוק גוים ואלהיו, כבר הביא ראיה זו הגאון מהר"י אלמושנינו בשו"ת עדות ביהוסף (ח"ב סי' ל"ב), והוא עצמו הרב הדרשן ששאל להגאון שער אפרים, ותשובתו אליו ראה בשו"ת שער אפרים סימן ס"ה. ע"ש.

שם (דכ"ה ע"א) העיר על הש"ך ביו"ד סי' קנ"ט שלא ראה דברי הרמב"ם בהלכות ממרים (פ"ג הכ"ג), נ"ב כבר הרגיש בזה בנקודות הכסף שם.

שם מה שהגיה בלשון הרמב"ם "אלא" מחכמיהם, כ"ה בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' קי"ז) ע"ש.

הראיתיך בעיניך כמה חידושים בס' תולדות אדם שמקורן בספרים אחרים חדשים גם ישנים, ואילו הגר"ז עצמו היה כותב את חידושיו מי יודע איזה עושר בלתי נדלה היינו מוצאים באוצרותיו. כמו שמצינו אצל גאוני הספרדים החיד"א והגר"ת פלאג'י והגר"ח מבבל ז"ל שכל אחד מהם חיבר קרוב לששים ספרים, וחיבוריהם הפכו לנכסי צאן ברזל בהלכה ובעניני מוסר ומדות ואגדות ומדרשים ועוד. והמסתכל בעין חדה בס' תולדות אדם מראשו ועד סופו יראה שמשבח מאד לימוד הספרדים, ובפ"ג העתיק דברי הגאון יעב"ץ (כמדומה הוא בס' מגדל עז) שיפה כח הספרדים שלומדים תנ"ך ואח"כ גמרא על הסדר וכו', והגאון של"ה בווי העמחים כתב: חיי ראשי בזכרי נחתכו בני מעי וכו' שעברתי דרך אמשטרדם והייתי בבתי מדרשות שלהם וראיתי שהקטנים לומדים המקרא מבראשית עד לעיני כל ישראל ואח"כ כל הכ"ד ואח"כ שיתא סדרי משנה ואח"כ מתחיל ללמוד גפ"ת וגדלו והצליחו וגם עשו פרי (א"ה), מביניהם גדל הגאון המפורסם ר' אברהם כהן פימינטיל מח"ס מנחת כהן, שאין ערוך אליו בסדרנותו ויושר עיונו ובקיאותו. וכן הגאון הרמ"ז מח"ס קול הרמ"ז על משניות שעליו כ' הגאון ר' דוד פארדו שדבריו עמוקים כדיבורי התוספות. ועוד). ואני בכיתי על זה למה ועל מה זה לא יעשה כן באהצנו, הלואי שיתפשט מנהג זה בכל תפוצות ישראל וכו', והרב בעל שפתי ישנים כ' שראה בבתי מדרשות של הספרדים באמשטרדם ילדים רכים וקטנים כחגבים אבל היו בעיניו כענקים ברוב בקיאותם בכל המקרא ובחכמת הדקדוק ובכחם לחבר חרוזים ושירים ע"פ המשקל ולדבר צח בלה"ק אשרי עין ראתה כל אלה וכו'. עש"ב. ובאמת כי הלבבות נתמעטו בדורותינו אלה, ואם לא יתחיל ללמוד גמרא עד שיגמור כל התנ"ך והמשנה כבר הגיע הבחור לפרקו, עכ"פ נקוט מיהא פלגא ללמוד כל חמשה חומשי תורה בטעמיה ודקדוקיה עם פירש"י לפני הכניסה לעולם הגמרא, וגם למדנו שחינכו את ילדי הספרדים לכתיבה מילדותם לחבר שירים וכו', ואנן בדידן נלמד לחנך אותם לכתיבת חידושי תורה בשפה ברורה.

וחדשות אני מגיד ששיטת הגר"א בלימוד שכל כך הרבו לדבר עליה כותבי תולדותיו, היא בעצם השיטה הספרדית מדור דור. ולא בחידות אדבר אליך ידידי הקורא, ולא ברמזים, כי אם במראה מפורש שחור על גבי לבן. ידוע שס' מדבר קדמות למרן החיד"א נדפס לראשונה בליוורנו תקנ"ג, וביאור הגר"א לא"ח נדפס לראשונה בשקלאוו תקס"ג. ועכשיו אערוך לפניך דברי בני הגר"א ז"ל בהקדמתם לביאור מר אביהם הגאון על ש"ע א"ח, בשיטת הלימוד, ולעומתם דברי החיד"א במדבר קדמות (מערכת חי"ת אות טו"ב) בשם הרב אברהם קונקי ז"ל שחי לפניו כמאה שנה, על חכמות התורה:

החכמה הראשונה שיהיה בקי בכ"ד ספרים עם הנקודות והטעמים, ערוכים בכל ושמורים לועז אותם ללועזים, ואת האימים בשוה קריתים ואת הזוזים, עד שיבדקו אותו בכל אלה וימצא בדוק, ועל צבאם דגל חכמת הדקדוק.

החכמה השניה שתהא משנתו שגורה בפיו עם כללות פירושיה המפורסמות, ועל צבאה דגל גירסותיה השלמות...

החכמה החמישית דרכי העיון בים התלמוד והתוספות. ומתנאיה שיהיה קל העיון חוצב להבות, נעים הויכוח בפנים צהובות מודה על האמת אפילו שיצא מפי התינוקות, ישר העיון ושונא הקושיות...

בראשונה הזהיר (הגר"א) לעבוד עבודתו יתברך להיות בקי בראשונה בכל כ"ד ספרים עם הנקודות והטעמים, ערוכים בכל ושמורים, עד שבדק אותם בכל אלה ועל צבאם דגל חכמת הדקדוק.

אחר צוה להיות ששה סדרי משנה שגורה בפיו עם כללות פירושיה המפורסמות, ועל צבאה דגל גירסותיה הנכונות.

אחר הזהיר על דרכי העיון בים התלמוד, ולעיין היטב בפירש"י כי הם נכוחים מאד למבין ובחידושי בעלי תוספות ז"ל. מתנאיה שיהא ישר העיון, שונא רב הקושיות, מודה על האמת אפילו מפי תינוקות של בית רבן...

חלילה לנו מחשוד בבני הגר"א זצ"ל ב"גניבה ספרותית",

אלא כיון שראו ששיטת אביהם הגאון ז"ל מתאימה בכל לשיטה הספרדית, שכבר כתובה וערוכה לפנייהם בצחות לשון וחרוזים יפים מהר"א קונקי ז"ל, מלאם לבם לקחת משם ולשים בכליהם, כי סדנא דאמת חד הוא.

כיצד למד הגר"א את השיטה הספרדית? הוא הפסיק בגיל שבע את הלימוד מפי סופרים, ושקד על לימוד מפי ספרים. שאב את דרך העיון מרש"י ותוספות והראשונים ומרן הב"י, ועמל להבינם על בוריים ועל אמיתתם. וצירף כל זאת לתכונה האשכנזית לחקור לכל תכלית ולהתעמק בכל דבר, וככה הוציא פרי לתפארת, ויצמח ויהי לגפן אדרת. כי כידוע האשכנזים מרוב עמקות אינם יכולים לבטא בשפתים ולא לכתוב בקולמוס העומק השוכן תוך לבם (כמ"ש בס' קורא הדורות הבאתיו בס' איש מצליח ח"א הנד"מ, בסופו דף ס"ט ע"ב), ולעומתם הספרדים אוהבים את הפשטנות והפשטות. ושילוב שניהם ביחד הוא ברכת ה' שאין להעריך את טובה ואת יופיה.

ומעודי תמהתי כשלמדתי בס' תורה תמימה להגאון ר' ברוך אפשטיין זצ"ל, שהלשון כ"כ רחבה ומוסברת ומבוארת, ונדמה כאילו זה סגנונו של הרב כנסת הגדולה ובשום אופן לא יכולתי להאמין שהמחבר הוא אשכנזי, שלשונם עמוקה מאד והוא ז"ל מרחיב ומסביר ומכפיל הדברים כאיש ספרדי. (ואותו דבר גם אצל מ"א הגאון ר' יחיאל מיכל אפשטיין בספרו ערוך השלחן). עד שראיתי בס' פאר הדור ח"א (עמוד ל"ה הערה 9) שהביא מס' מקור ברוך להר"ב אפשטיין ז"ל שכתב כי שורש משפחתו מגלות ספרד ונקראת בתחילה "בנבנשתי", ובגלות ספרד נחלקו לשתיים, חלק התיישבו בטורקיא וחלק בגרמניה בעיר אפשטיין שבמדינת הסן והחליפו את שם משפחתם מבנבנשתי לאפשטיין ע"ש (וע"ע בס' שרי המאה ח"י עמוד 85). אז אמרתי אכן נודע הדבר, שהתכונה הספרדית נשתמרה בקרבם מאות שנים ואתנח סימנא "אפשטיין" שאוהבים את הפשט, אפשטא דמילתא. וכן הגאון חזון איש ז"ל המפורסם באהבתו את הפשט, היה מזרעו של הג"ר אריה ליב אפשטיין בעל הפרדס כמ"ש בפאר הדור שם.

אך צריך להזהר מאד שהפשטות לא תהפך לשטחיות ולהבנה שטחית. ואביא כאן ארבע דוגמאות מס' תורה תמימה שבמחכ"ת אגב פשטותו לא ירד לעומק הדברים. (א) בר"פ חיי שרה הביא מהגמ' (ברכות יח.) דכיון שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי שנאמר ויקם אברהם מעל פני מתו 'ונאמר ואקברה מתי מלפני' (בתו"ת העתיק: ואומר ואקברה מתי מלפני), ותמה הרב ז"ל מאי ראייה מייתי מן ויקם אברהם, הא אדרבא היא ראייה לסתור שהרי באותה שעה שקם היתה לפניו, עד שמצא גירסא מאירת עינים בדק"ס. עש"ב. נראה שהבין הרב ז"ל מלשון "ונאמר" או "ואומר" שהיא ראייה נוספת, ובמחכ"ת ל"ד שאינה ראייה אחרת, אלא שיעור הלשון כך: שנאמר ויקם אברהם מעל פני מתו (ואעפ"כ אומר) ואקברה מתי מלפני, אלמא אע"פ שקם מעל פני מתו כיון שמוטלת עליו לקוברו כלפניו דמי. וכ"מ להדיא בפירש"י ברכות שם. וכיו"ב תמצא בברכות (נד:) כמה פעמים "ואומר" על כוונה זו, ע"ש בענין ד' צריכין להודות. וכן בפסחים (ז' סע"ב) ואומר ויחפש בגדול החל וכו' ואומר בעת ההיא אחפש וכו' והכל ראייה אחת. ופשוט. ב) בפרשת וארא (פרק ח' אות ה) בפסוק אצבע אלקים היא, כתב התו"ת דמשמע מכאן דבכלל לקו במצרים באצבע, "וכן כתב בעל ההגדה כמה לקו באצבע", ויש להעיר שבמכת דבר כתיב יד ה' הויה. ואפשר שבכל מכה לקו באצבע אחת, ובמכת דבר שהיא החמישית לקו בחמש אצבעות לכן כתיב בה יד. עכת"ד. ולא שת לבו במחכ"ת שזה נגד בעל ההגדה, שהרי בהגדה מפורש כמה לקו באצבע עשר מכות, ומזה למד המגיד שעל הים לקו חמשים מכות (וע"ע בב"ב קטז. ובשמו"ר פכ"ג אות ט), ולדבריו לקו באצבע רק מכה אחת, ולפ"ז על הים לקו חמש מכות. ואם דבריו כפי פשט המקרא, למה הזכיר בקושיתו דברי בעל ההגדה, ולא עוד אלא שלפי הפשט לק"מ דבין יד ובין אצבע הכל כינוי לגבורתו של הקב"ה, והכל אחד. (ג) בר"פ קדושים (פרק י"ט אות ט') הביא קושית האחרונים על יעקב שהזכיר שם אביו יצחק, וריו"ס אמר מעשה באבא חלפתא, וכתב הוא ז"ל: אני תמה בכלל מי מלל לרבותינו דיש בזה בכלל איסור מוחלט, והלא במקור הדברים בברייתא דקידושין מבואר מפורש שאין בזה כל איסור רק מדה או מנהג לבד ורק איזו חכמים נהגו כן ורק ברבים בעת דרשה בפני קהל ועדה וכו' וכיון שאין איסור בזה שוב אין להקשות ממה שמצינו וכו' ככל מדה ומנהג שזה היה מחזיק בה וזה לא החזיק. וצ"ע רב מנ"ל להפוסקים וכו' וצע"ג. ע"ש. ובמחכ"ת לו עיין בסוגיא דקידושין (לא:) שורה אחת אחרי הברייתא שהביא, היה רואה שהגמרא מקשה אהא דקתני ברייתא "תורגמן אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו", אבוא דמאן, אילימא אבוא דמתורגמן אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא. ופירש"י אטו תורגמן לאו בר חיובא לכבד את אביו הוא. ע"ש. הרי מבואר מפורש דחיובא איכא וזה בכלל כיבוד אב, שאם זה רק סלסול בעלמא מה קושיא על התורגמן, ומה לשון "חיובא" דקאמר. וקושית האחרונים במקומה עומדת. (ד) בתורה תמימה על מגלת אסתר (פרק א' אות ט"ו) נתקשה בפירש"י מגילה (יב.) בד"ה מתחוטטות שלפי דבריו אינו מבואר כלל הראיה מהפסוק אבני נזרמתנוססות. ע"ש. ואילו עיין בדיבור שאחריו בד"ה וכן הוא אומר וכו' שעל נסיונות הרבה הן באין וכו', היה רואה שאמרותיו של רש"י ז"ל כאבני נזר מתנוססות. ותשקוט הארץ. והגרע"א ז"ל שקד מאד על ספרי חכמי הספרדים ומביא וקורא מהם בכל חיבוריו. וידוע ומפורסם בעינו הזך והעמוק, והערותיו הקצרות בגמרא המסיימות בצ"ע, הן ע"פ רוב כמו הר גבוה שאין דרך לנטות ימין ושמאל. ואעפ"כ לפעמים החריפות היתירה במחכ"ת גורמת לו ז"ל לנטות מהפשט. לדוגמא: הש"ך ביו"ד (סימן ס"ט סק"ל) הביא דברי הרמ"א בתשובה (סי' קל"ב) שנשאל על מה שכתב הר"ן והביאו בתורת חטאת שלו, שיכול להדיח הבשר לקדרה במי פירות, ודקדק הרב השואל

הא הדחה ראשונה לא ושאל מה טעם ? והשיב הרמ"א דאפשר לומר דשאר משקין מטרשי ליה (מקשים את הבשר). ועל זה העיר הש"ך בשתים, א' דליתא בר"ן אלא בתוס' (חולין לג.) ועוד דהתם מוכח להדיא דאיירי בהדחה ראשונה דאל"כ הדרא קושיא לדוכתה שהרי הוכשר הבשר בהדחה קמייתא, ומה שכתבו התוס' "לקדרה" היינו לאפוקי צלי דלא בעי הדחה כלל (ולא כמו שהבין הרמ"א דלקדרה היינו לאפוקי הדחה ראשונה). עכת"ד. וישב הגאון רעק"א זצ"ל דכוונת הרמ"א בתורת חטאת דדאי דעת התוס' בין בהדחה א' ובין בהדחה אחרונה מותר במ"פ אלא ראנן סמכין לדינא על התוס' בהדחה אחרונה דליכא מאן דפליג, אבל בהדחה ראשונה לא, דשמא התוס' סברי דטעם ההדחה משום דם בעין ולכך מותר גם במי פירות, אבל לטעם האומרים שהדחה משום ריכוך י"ל דמי פירות לא מהני (דמטרשי ליה), וממתני' גופא אין ראייה ד"ל דמיירי לצלי כתירוצא קמא של התוס'. עכת"ד. ודבריו נכונים מאד ליישב דינו של מור"ם אך לומר שזוהי "כוונת הרמ"א בתורת חטאת", במחכ"ת הרמ"א לא כיוון לזה, שהרי הוא כותב (לפי העתקת הש"ך) "שאלת על מה שכתב הר"ן והבאתיו בת"ח שלי דיכול להדיח הבשר לקדרה במי פירות, ודקדקת הא הדחה ראשונה לא, ושאלת טעמא. ואפשר לומר דשאר משקין מטרשי ליה". ומבואר דלשון "ודקדקת" מוסב, על דברי הר"ן, שהשואל דקדק כן והרמ"א מסכים לו בעיקר הדקדוק ונותן ט' בדרך אפ' דשאר משקין מטרשי ליה. ואם כדברי הגאון ז"ל היה לו להרמ"א לדבר במראה ולא בחידות שהדקדוק אינו כלום, דכוונת הר"ן (או התוס') לאפוקי לצלי, ואין חילוק בין הדחה ראשונה לשניה, אלא דאנן לא נקטינן כהר"ן להקל בהדחה ראשונה משום דחיישינן דמי פירות מטרשי ליה. וגם מה לשון "ואפשר לומר" אם הוא נותן טעם לדברי עצמו, הול"ל טעמי הוא כך, ותו לא.

סוף דבר, ההבדל בין העיון, ובין הפשטנות מחד גיסא והחריפות מאידך גיסא, בדוגמא אחת מחכמת ההנדסה: הפשטן יכול לחשוב שריבוע שארכו אמה על אמה יהיה שטחו ארבע אמות כהיקפו, ואיננו תופס ההבדל בין שטח להיקף (וע' תוס' סוכה ח.). והחריף יפלפל ויעשה קל וחומר ומה חמש על חמש שהיקפו עשרים שטחו כ"ה, אמה על אמה שהיקפו ד' לא כל שכן שיהא שטחו ה', אלא דאמרינן "דיו" ויהיה שטחו ד'. והאמת לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא שטחו אמה מרובעת. וזהו העיון.

ואתם הרי ישראל ראשי הישיבות רבנן ותלמידיהן ארזי התורה, אחלי רבותי קבלו את האמת ממי שאמרה. הנכו את תלמידיכם ושומעי לקחכם על ברכי העיון הישר, כי ממנו תוצאות חיים ותומכיהו מאושר, ובלעדיו יהיו דברי הש"ס והפוסקים כאיגרתא דלא מיקריא וכחלמא דלא מיפשר, ואחרי העיון יגיע תור החקירות וההגדרות והפלפולים המבריקים ומשוחים בששר. הלא לאמונה כמה פעמים נתקבלו במערכת "אור תורה" מאמרים מאברכי חמד שעשו עשרות שנים בבית המדרש ושמעו שיעורים מפי גדולי הדור, ויעשו גם המה כדוגמתם בכתב, ובהבחן דבקייהם בכור העיון נתברר שלא הבינו לפעמים את הפיסוק הנכון בגמרא ורש"י. ומה גרס. כל זאת ? חוסר הדרכה בעיון והדרכה בכתב. בינו ודעו נאמנה כי השיטה הנקראת כיום "שיטה ספרדית" היא היתה לנחלה אצל רבותינו הראשונים וגדולי האחרונים אשכנזים וספרדים, אשרי שיאחזו בסנסניה ואכל מעץ החיים וחי לעולם, והיתה לו שמחת עולם. הלא כה דברי עמוס התלאות מקוה רחמי אלקי הצבאות, יעשה עמנו לטובה אות, ויראנו מתורתו נפלאות. הכותב וחותם ביום שני לסדר ה' נסי, בחמישי לחדש שבט שנת נזכירה דודיך, מין מישרים אהבוך (תשד"ם) לפ"ק.

נאמ"ן ס"ט.